

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՕՐԵՂԻՐ ՔԵՂ ԻՔԵՆԱՆ ԲՆԱԼԱՐԵՆԻՆ , ԵՒ ԸՈՒՆԻՏՐԵՆԻՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

30 Սեպտեմբեր :

Ամսու 21 ին իրիկման դէմ հասաւ հոս Գերաթի նախաւ ըսված շողեակաւ շատ հարկաւոր լուրերով ու բերաւ 'Կուրի պէյը' Կիրիսու Մուստաֆայ փաշային խափուքեահասին . նաև գաշնակից տէրու թեանց նաւերուն բռնած եղիպտական ֆոխաթաւ յին մէջի օֆիշիաները : Աս շողեակաւ իմացանք ևս՝ որ եղիպտացիները զարնովը են , ամեն տեղ ուր որ հանդիպեր են , ցամաքը եղած գաշնակից տէրու թիւններուն զօրացը : Հայֆա և Սուր քաղաքները առնելով են . Սայտայի վրայ յարձկնիցաւ և առաւ քանիւն ժամու մէջ Բոսնիոսը 'Կարէն' , Ֆեան րիկուս Արշիդուքսին օգնութեամբ : Ինկիլիզի , աւստրիայի և տաճիկ զօրքերը , ամեն տեղ յըցուցին իրենց կտրիճութիւնը . Սայտա քաղաքին վրայ յարձկնելու ատենը , Ֆեանրիկուս իշխանազունը շատ երեւելի քաջութիւն ցըցուց . մէկ օֆիշիալ մը զարնովեցաւ և մեռաւ իր քովը . բերդին մէջ մանապու աւտենը , փոքրիկ սրատմը փաւ ասոր վրայ որ թաղվեցաւ քարի կոտորվանքներուն տակը . բայց ամենեւին չի մնասելով , եւաւ ու փոշիով ծածկված առաջ դնաց սուրը ձեռքը՝ սիրտ տալով իր զօրքերուն :

Աս որ տեսան հետը եղող զօրքերը՝ ալ աւելի սիրտ առնելով , զարմանալի ուժով ձեռնկրկցան . Բաշ կը տեսնուէր՝ որ Բաթո Արշիդուքսին արուհը , (որու համար կրտսէր Պոստաֆաթէն , թէ Բուսգըլայի պինտ երեւի ձէնտափն է , և անոր ամեն նէն քաջասիրտ զինուոր) կը ետար աս ծաղիւհասակ իշխանին երակներուն մէջ :

Բանասիրական յորդոր՝ ու մեր տղի մայր զարաւառներուն վրայ ծանօթութիւն :

Ի հըւաղիտութիւնը և ուսումնասիրութիւնը , այսինքն լուսաւորեալ ազգերուն լեզուն գիտնալ , ու կերպ կերպ ազատական արհեստներ սորվելը՝ հարկաւոր և ամեն կողմանէ օգտակար ըլլալու լաւ կը ճանչնայ հիմայ մեր ազգը . մանաւանդ թէ՛ բիշ տարվան մէջ ընկերական կացութեան վրայով եղած բարոյական փոփոխութիւնը քննելով անպատճառ կը պարտաւորինք մեր գաւառներուն բաւական կրթութեանը , ու հարկաւոր եղած գիտութիւնները սորվեցնելու ապոււ անոնց : որով կարող ըլլան առնելիք , իրենց ձեռք բերած գիտութիւն ներսով՝ ազատ ըլլալ կերպ կերպ աշխարհային ձախորդութիւններէն , ու իրենց ապրուստը հոգալով՝ երջանիկ և հանդիստ կեանք վարելու կարողութիւն ունենան :

Ճշան զի կը տեսնանք որ ամեն մարդ (Օսմանեան մեծարօր Տէրութեան մարդասէր ինստիտուցիոյ , օրէօր լուսաւորվելու վրայ է ու գիտուններուն յարգը կեւելնայ կոր :

Իպրահիմ փաշան Ճէպրայի Լիւման ըսված տեղն է , Պէրութէն 13 ժամ հեռու , 7=8 հազար զօրքով . իր աջ կողմը ունի (Օսման փաշային փոքրիկ գունդը , ու ձախ կողմը ուրիշ փոքրիկ գունդ մը շուրջ 1200 հոգի , որու շէյխ Օսման փաշան կը հրամայէ : Եղիպտոսի զօրքերէն ամեն օր շատ մարդ կը փախչի . աս փախստականները , ինչպէս և լեռնաբնակներն ալ որոնց մինչև հիմայ 16,000 հրաջան (թիւֆէնկ) արված է Եղիպտոսի կառավարութիւնը , օրէ օր կուգան դաշնակիցներուն կողմը կանցնին :

Ինկիլիզ և Աստորիացի ամբարանները՝ լսելով որ Իպրահիմ փաշան միտք ունի գաշնակիցներուն բաւական վրայ յարձակվելու , հարկաւոր եղած պատրաստութիւնները բրին . մեծ և փոքր նաւերը աւանդ տեղով կեցուցին՝ որ իրենց թնդանօթներովը կրնան պաշտպանել ցամաքի բանակը :

Գաղղիական շողեակը Եփրատ անունով , ամսու 21 ին հասաւ հոս , 9 ին (Սուլթանէն եւած էր : Կըսվի թէ՛ Մէհմետ Աիկ համար միջնորդութեան գեր մը բերած ըլլայ . բայց ստոյգը չենք գիտեր :

Զօրաց գունդերը՝ միշտ շարժման մէջ են . Թահսիբի Պահսիբի շողեակը՝ ամսու 18 ին ճամբայ կաւ հազար զինուորով , քանի մը վաճառականի նաւեր ալ բռնած է Տէրութիւնը , որ մնացած զօրքերը առնէ Ասորեստան տանի :

Կըսվի թէ՛ տեղաց մը փոխ ստակ առնելու է Տէրութիւնը , որուն երաշխաւոր (քէֆիլ) պիտի ըլլան Ինկիլիզները :

Անպակաս խորհուրդ կրնեն , արտաքին երաց պաշտօնատարը (խարիճէի նաղըրին) Ինկիլիզի և Ասորիայի գետապանները :

ուստի տղիտութեան արժանաւոր բաժին , անարգանք ու չքաւորութիւն կը մնայ այսուհետեւ :

Աս հանդերձեալ վիճակին քանի մը գլխաւոր անձինք շատոնցմէ յառաջատես ըլլալով՝ ազգասէր ոգով խնամք տարին , ու մեր ազգին աղայոցը առաջ երթալուն համար զպրատուններ հաստատեցին , ուր տեղ գրեթէ ձրի՝ կերպ կերպ գիտութիւններ ու արհեստներ կը սորվին :

Աւաջին ու երեւելի դպրատունը հայոց աղային , անշուշտ Մոսքայու ճեմարանն է , որու մեծաշուք հիմնադիրները ազնուազարմ Լազարեանք են , որոնք յիշեալ ուսումնարանին մէջ միշտ 60 աշակերտ հայոց ազգէն ձրի կը սնուցանեն ու կը կրթեն սորվեցնել տալով աւանդ , հայերէն , ռուսերէն , գաղղիարէն , գերմաներէն , լատիներէն , պարսկերէն , տաճկերէն . նաև երկրաչափութիւն , աշխարհագրութիւն , մաթեմատիք , գեղեցկագրութիւն , պատկերահանութիւն և այլն :

Եւ կը հաստատեն թէ՛ աս ուսումնարանին հիմնադրութեան մինչև հիմայ 500 բարեկիրթ աշակերտներ գուրս եղած են , որոնք հոն սորված ազատական արհեստներուն ու լեզուաղիտութեան միջոցաւ , արքունական պաշ-

— Գէթհի փաշան ու Սայիտ փաշան տէրութեան շողեակներուն մէկը մտնալով՝ Բարասպուրուն զային մօտերս որ անկողները զըտնրված ածուխի (քէօմիւրի) հանքերը , աչքէ ան յընեն : Սէրասքէր փաշան ալ սե ծովի նեղուցը եղած բերդերուն այցելութիւն ընելու գնաց :

— Թէլաթ էֆէնտին՝ Ամէտիի զրատան պաշտօնատարներէն , որ տէրութեան կողմանէ Գոանսա զացած ու շատ ատեն կեցած է հոն , Կիպրոս կըղզիին Սուհասըլ եղաւ , մօտերս ճամբայ կելլայ ան կողմը երթալու համար :

— Վեհափառ Տէրութիւնը որոշեց որ Սուլթան Պալիզիտի մեծ հրապարակին (մէյդանին) մէջ մարմարին (մէմլէ) սին մը տնկեն , ի յիշատակ բոլոր տաճկաստանի նոր բարեկարգութեանը , և մանաւանդ մուխթարները վերցունելուն համար , Սմանք կըսեն թէ՛ շատ մեծ ու փառաւոր հանդէս պիտի ըլլա Խամա զանէն առաջ յիշեալ սինը կանգնելու համար :

— Սէլամի էֆէնտին և Մազլում պէյը՝ որոնք Խտրինէ զացած էին բարձրագոյն Դրանը հրամանաւ Արիֆ փաշային ընթացքը քննելու համար , քանի մը օր է որ ետ դարձած են : Արգարութեան ատենը սկսելու է քննել ասոնց բերած լուրերը . ու թէ որ յիշեալ փաշան յանցանք ունի նէ՛ ձեղանաւէին մէջ հրաման եղած պատիժներովը պիտի պատժվի :

— Սէլամի էֆէնտին Պօլիս դառնալուն պէս՝ օռտուի միւսթէշարութեան պաշտօնը տրվին անոր . ուստի ատեն շանցնելով պիտի երթայ Իզմէթ Մէհմետ փաշային քով , որ Ասորեստանի բանակին սպարաւ պետը (սէրասքէրն) է :

— Վեհափառ Արքան վերստին կանչել տրվաւ իր նոր պալատը , Պօսքօ անուն երեւելի վարպետը

տօնի մէջ կը զանրվին հիմայ ու նշաններ առած են ոռոսաց Կայսերէն :

Երկրորդ կարգը կը գտնվին . Բատուայու և Վեհնտիկի Ռաֆայելեան և Սուրատեան դպրատունները , որոնց հանդուցեալ ազգասէր հիմնադիրներուն ալ անչափ երախտագիտութիւն ունի հայոց ազգը : Աս երկու ուսումնարանին կառավարութիւնը՝ Սիթիթարեան գիտնական կրօնաւորներուն ձեռքն է , որոնք կերպ կերպ գիտութիւններ և լեզուներ կը սորվեցնեն հայոց մանկունքներուն . ուստի շատ յոյս ունինք որ՝ անանկ հայրենասէր և գիտուն Վարդապետներուն դաստիարակութեամբ , մօտ օրերս ան դպրատուններէն ալ արժանաւոր պատուէր կը յառաջանան :

Երրորդ՝ Կալիթայի մարդասիրական դպրատունն է՝ ուսկից թէպէտ և շատ հեռու ենք . բայց մեր ազնուական բարեկամ պարօն Պ. Պ. Լազարովիչի ազգասիրութեամբ օր Վեհնտիկ կըքնակի , ամեն տարի կընդունինք յիշեալ ուսումնարանին քննութեան արդիւնք թուղթը , ուր տեղ կը տեսնանք որ՝ հայազգի աղաք բաւականապէս առաջ գացած են , հայերէն , անգղիարէն , և ռուրիշ գիտութիւններու ծանօթութեամբ :

եզիպտական ըսված մոզոթեան , որ պալատին տիկնաց առջև իր ձեռքի արագութեամբը , զարմանալի խաղեր ձեռնարկելով՝ շատ զուարճութիւն տրվաւ անոնց ու Արքան ալ իր հաճութիւնը ցըցուց աս վարպետին , ծանրազին ընծայ մը խրկելով անոր :

—Սօսիւ ժօքմիւս հանովրացի ճէնէպարն , որ ճոռնի է հիմայ , Գէրիզութիւն տրվաւ բարձրագոյն Պուրը . իր աստիճանին պըղնադ նշանը կընդունի մօտերս , որ տաճկաց բանակի մէկ մասին հրամայէ :

Առաջին օտարականն է աս , որ օսմանեան բանակին մէջ աստիկ պատուոյ հասաւ :

Վուօքըրը նաւապետն ալ (որ թէպէտ օսմանեան Տէրութեանը կը ծառայէր , նաւահանդէսին (տօնամանային) խորհրդականի պաշտօնով , առաջին հրամանատարը եղաւ , Ասորեստանի կողմերը եղած տաճկաց նաւերուն :

— Ուսաց պատերազմական շոգենաւը Լ , Լաբալ փօլէն անունով , որ Պօլիս կը կենար , քանի մը օրէն ետեւ Պէրուլի պիտի երթայ , վերստին հոն տանելու համար յիշեալ Ալեքսի Էֆէնալին՝ որ Իզմէթ Մէհմետ փաշային Սիւսթէշար եղաւ : Աս շոգենաւը՝ 5,000 թիւֆէնի ալ պիտի տանի տաճկաց բանակը նաեւ , չորս տէրութիւններուն հիւպատոսները (զօնաօնները) որոնք հեռացած են Աղէքսանդրիայէն , Պօլիս բերելու է :

—Անցած շաբաթ օրը , ժամ 3 ին՝ թնդանօթնէրը աւետիս տրվին , վեհափառ Արքային աղջիկ զաւակ մը ծնանալով : Արքունական զանապետը դիպաց իսկոյն փոխարքային (սատրապալին) , և ուրիշ դրան մեծերուն տւեալիս տալու , և որովհետեւ նոյն օրը լըմնցած ու բացված էր բարեյիշատակ Սուլթան Սահմուտի փառաւոր շիրմը (թիւպէն) , դրան մեծերը հոն գացին , Արքան ալ կէս օրվան մօտ եկաւ ու հոն դանդաղաց սովորական աղօթքին ատենը :

Աս իշխանուհին ծննդեանը համար եղած հանդէսը և լուսաւորութիւնը երկուշաբթի իրիկուն վերջացաւ :

ԻՋՄԻՐ

5 Հոկտեմբեր :

Աստրիացուց պատերազմական շոգենաւը Սաբիա Աննա ըսված , անցիալ օր հասաւ մեր նաւահանգիստը : Չորս օր է որ Պէրուլէն ելեր է :

Չորրորդ՝ Կոստանդնուպօլիս փառաշէն՝ ձեռնարանն է , որ աղնուաշուք Ամիրաները հայրական զմեռութեամբ ազգին առաջ երթալուն հոգ տանելով՝ շատ ժամանակ չէ որ շինել տրվին Իսկիւտար , բաւական ստակ ծախք ընելով : Ուստի կը յուսանք թէ օրէ օր հարկաւոր զիտութիւնները հոն ալ կը ծաղկին . թէպէտ հիմակուհի մայ եւրոպական լեզուց համար վարժապետ չիկայ կըսեն , բայց աներկբայ ենք , որ քիչ ժամանակէ ետեւ աս հարկաւոր ուսմանը ևս հոգ կը տանին :

Հինգերորդ՝ Թիֆլիզու Գալաթուհը , որ Սրբազան Կերեսէ Արք եպիսկոպոսին ազգասէր հոգողութեամբը հաստատուեցաւ , ու շատ բարեկարգութիւններով կը յառաջանար կոր . բայց կը ցաւինք որ յիշեալ Սրբազանին ան կողմերէն հեռանալէն ետեւ , աս դպրատան բարեկարգութիւնը հաստատ չըմնայ : Սակայն Թիֆլիզու հայերուն ուսումնասիրութեանը վրայ յոյսերնիս շատ է . ուստի չենք երկբայեք որ կրկին հոգ կը տանին առաջիկա կատարելութեան վիճակը բերել իրենց դպրատունը , որով ուրիշ հայոց դպրատուններուն բարեկարգութեանէն ետ չը մնայ :

ու դաշնակիցներուն համար շատ ազէկ լուրեր կուտայ : Իպրահիմ փաշան Շապուհէն ելեր Պէտաին դպրէր է 4,000 հոգիով : Աս շարժմանը պատճառը՝ իր զօրքերուն օրէ օր պակսէն է , ու բոլոր տիքը եղած մեծ վրտանքները : Սիւլէյման փաշան՝ միշտ Պէրուլի մօտերն է , ու իր հրամանին տակը եղած զօրքերուն թիւը՝ շոգենաւին ելալու ատենը կը հասնէին 3 հազար հոգիին : Իպրահիմ փաշան ետ քաշվելու ստիպվել է Օսման փաշային զարնովելուն համար , որ իր աջ զին կը սրաշտպանէր :

Անցած ամառ 22 ին , լեռնականները՝ շէյխ Փըռանսի տնուն իրենց զինովը , որու հետ Լաֆր Պէշիրի որդւոյ մէկնալ միաշահած էր , յարձըղկեցաւ (օսման փաշայի վրայ , որ առաջի բերանը գիմացաւ բայց շատ չանցաւ բոլոր իր զօրքը՝ սկսան փախչիլ ինքն ալ անոնց հետ մէկ տեղ . սմանք ալ կըսեն թէ՝ երկու տեղաց աստիկ խոցված է :

Ասոր հետ հեռացաւ Սուրբութայի բանակէն պատերազմական պաշտները հոն ձգելով , իր հրամանին առիւթ եղած զինւորներէն մինակ 1000 հոգի կըցան ինքզինքնին ազատել ու Պալպէր երթալ : Ասորեստանի վերջին ազատամարտիւնէն մինչեւ հիմայ , ասանկ մեծ յաղթութիւն տեսնելիս չէր 800 դէրի բոնեյին ու ճոռնի տարին դաշնակիցներուն բանակը :

Աս կերպով՝ հեռանալին կողմը Լեռնանուն , Գառապուլուսէն ի զատ՝ բոլորովին խառնեցաւ հիմայ Լազիպոսի զինւորներուն ձեռքէն :

Իսկիկիլի ֆոխաթան Գասպուտ անուն , ու աւագրիւկան դրովէրը Լիփիսան , Սուր քաղաքի նաւահանգիստին դուրը կիցած էին :

Լաֆր Պէշիրը՝ որու հետ քանիմը օր է որ դաշնադրութիւն ընեաւ վրայ էին , մարդ խրկեց Իսկիլիզու ամիրալ սիր Ռապէրդ Սթօփֆօրդին և Իզմէթ Մէհմետ փաշային , թէ պատրաստ է ինքը հնազանդելու թաղաւորին , թէ որ իրեն ընչիցը փաս մը չի հասցընեն : Դժոխքալ աս պայմանը ընդունեցին իսկոյն , ասէն ի զատ՝ խօսք տրվին լեռանը կոռալաբութիւնը իրեն յանձնելու , թէ որ ցրցունէ զինքը նախանաւոր պաշտպան վեհափառ Արքային իրաւունքներուն ,

Լաֆր Պէշիրը կը պատրաստվել իր երկու տղան ճոռնի բանակը խրկելու , որ դաշնակցայ ձեռքը պատանդ (ոէհէն) մնան , ու ինքն ալ ճամրայ պի-

տի ելար ասոնց քով գալու . բայց Իպրահիմ փաշային հեռանալուն կարտաւր :

Թահիրի Պաշրի շոգենաւը որ Պօլիսէն զօրք կը բերեր , սեպտեմբերի 23 ին հասաւ իր տեղը :

Շուրջ 25 հազար Լազիպոսացի կան Մատաշու մէջ , ու 7 հազար Անթարքա քաղաքը . բայց աս զինւորներուն սիրտը շատ կոտորած է : Գաշնակիցներուն Ասորեստան ելալու լուրը՝ աս երկու բանակը հանելու , ալ աւելի զօրքերուն ցրուելու պատճառ մը եղաւ . միայն լրտեսներէն վախճալով կը կենան կոր դրօշակներուն տակը : Աս խեղճիւրը կը տեսնան որ լրտեսները աղաւթ վարձք կատեն , ու իրենք շատ տառն է որ՝ բնաւ լծալ (էօլիֆէ) առած չունեն :

Վերջապէս աս երկրի հիմնական վիճակը՝ շատ օգնութիւն կընէ բարեգութ Արքային գիտաւորութեանը՝ Լեռնա ապստամբութիւնը , և մահաւանդ Լաֆր Պէշիրի դաշնակցաց քով երթալու կամքը , ասան տալու չեն Իպրահիմ փաշային որ շունչ տունէ : Աս Լաֆրին անցքերէն դիւրին է գուշակիլ , որ ձեռք չի կոխած , շատ սաստիկ պիտի զարնել յիշեալ փաշան , արդէն յոյս չունի որ կարող ըլլալ աս գաւառը պահելու , որն որ ամեն կողմէն կը փակ չի կոր ձեռքէն :

Վերջապէս անոնք Սայաս քաղաքի տունը վերան մանրամասնաբար պատմութիւնը . որ առաջին ըսած ներուստ գ խօսին համաձայն է :

— Լազիկ առաւօտ Մատաշա խանի դուրսը՝ լաւ շինուլ Խախիաղիլի մարդ մը սպաննած գտան իսկախութիւն մէջ , մարգատապալը ո՛վ ըլլալը յայտնի չէ : Բայց չեն երկբայեք , որ տեղացի կատալաբութիւնը հոգ կը տանի սպաննողը գտնալու , ու անոր արժանաւոր պատիժը տալու , քաղաքիս բընակչներուն ապահովութեանը համար :

— Տեղւոյս Հասան փաշան Պօլիսէն կանչուիցաւ , անոր տեղը Օսման փաշան եկաւ :

— Աս անգամ Պօլիսէն եկած շոգենաւը , բարձրագոյն Գրանը կողմանէ հրովարտակ բերաւ որ աւելալու կուտայ քաղաքիս բնակչաց , քաղաքագութ Արքային որդւոյն Սուլթան Մէհմետ Սուրաթին ծընանիլը , և կը հրամայէ՝ որ աս ուրախութեան արժանաւոր եղած հանդէսը , եօթը օր կատարեն :

Ուստի՝ իրեք օր է ասոր որ սկսան ուրախութիւն ընել թնդանօթնի նեախով ու , զիշիրը շուկաները լուսաւորելով :

խաբքիս մէջ :

Վալե՝ մը պարտաւորութիւնէն ետ կը մնանք , թէ որ մոռացութեան վարդապետին հոն ձգենք , զովիկ ազգապիտութիւնը ան աղնուական Ամիրային , որ մարգասէր հոգւով , ուսումնական յառաջադիմութեանը հոգ տանելով հաստատեց անցեալները Կոստանդնուպօլիս Խապիւղի մէջ կանոնաւոր դպրատուն մը , բաւական ստակ իր քսակէն ծախք ընելով . ուր տեղ հայոց տղաքը կերպ կերպ գիտութիւններ ու եւրոպական լեզուներ կը սորվէին : Հիմնադիրն աղգասէր եռանդէն , աշակերտներուն ուսումնական եռանդը ևս այնքան սաստիկ էր , որ քիչ ատենի մէջ անշուշտ շատ գիտնական պոռուղներ առաջ գալու էին : Բայց ամենա՝ որ անանկ զովիկ ուսումնասիրար շատ քիչ ժամանակ դիմացաւ , ու հոն դըռնը/ող աշակերտներուն փախալը սըրտերնուն մէջ մնայ : Սակայն աս դժբաղդութեան առաջը առնելու հնարք չիկա՞ր մի արդեօք . յիշեալ Ամիրային աս ազգօգուտ գործէն ցրտանալուն պատճառը իմանալով , ու ազգասիրական քաջալերութիւն տալով անոր , որ ասանկ բարեկարգ դպրատունին կառավարութիւնը չի ձգէր , որ

— Մեքեր Տըսուայ օրագիրը կըսէ որ՝ « Քէնիկլ-
վարէն կը գրեն մեղ թէ փւէնս Մէթէնիկի ա-
մարանցը եղած խորհուրդները՝ խաղաղութիւնը
վերականգնող համար եղած վախերը զի սին կը ցրուեն ։
Ռուսաց տէրութիւնը զիստարագէտ ապահովու-
թիւն տրված է որ առ գործոյն մէջ պիտի չի խնդ-
րէ բնաւ իր օգուտը , ու Առաքանդուպոլիս միտ-
նալու չէ , թէ որ իր բանակը պէտք ըլլայ՝ Լազիս-
տայիները ետ քշելու համար , Կոնստանդնուպոլիս փոքր Լազիս
անցնելու է . թէ որ Խալաֆիմ փաշան Տըսու ընդ
անցնի , անատոնը դէմ կենալու է անոր ։ »

— Բուռնի տը Լ՝ Եսոփ ըսված , Եսոսայի տիպ գաղ-
ղիւրէն օրագրութեան մէջ կը կարգւոր թէ՛ . « յու-
լիս 3 | 15 ի դաշնագրութեան զօրութեամբ , թէպէտ
Ռուսաց զօրքերը պատերազմու են Լազիստայի-
ներուն դէմ փոքր Լազիսի մէջ , բայց Առաքան-
դուպոլիս մանալու չեն ։ Սակայն թէ որ մայրա-
քաղաքը պաշտպանելու համար հարկաւոր ըլլայ , որ
բերդերուն մէջ Ռուսաց խաւք մը գտնուի , անա-
տենը՝ անոնց տեղը աւտարիայի զօրքեր խախտի գաղ-
ղիս Առաքանդուպոլիս Խնկիլիկի և Լաւորիայի շու-
ղեալներով » :

— Վաղէթ Տօկպուրի անունով օրագրին մէջ ևս ա-
տանկ զրոյւած է . « Պեմբուրդիէն եկած զիւրքերը
կը ծանուցանեն թէ՛ Ռուսաց ամբարտաճարման
տրվաւ , որ 28 եռայարկ (իւր ամբարտաճար) մեծ նաւ
պատրաստուին , ու շուտով միջերկրական ծովը եր-
թան ։ Լ՝ պատերազմական նաւերը երբոր գան ու
միանան Խնկիլիկի նաւատորմին հետ , ան աւտերը
ամբարտաճարին հրահանին տակը 40 նաւ
ըլլալու է » :

Յիւսուսան անունով գաղղիւրէն օրագրութեան
մէջ կը կարգւորէ՝ հետագայ լուրը ։

« Գրանսըղներուն թագաւորը Լուի—Ֆիլիպ , եր-
բոր Սէն Գլու աւանին մէջ ժուռ կուրար , անոր քու-
վը ցնաց Բրուսիայի գեադանը ու յարգական զրույ-
ներէն յետոյ ըսաւ . « Սիր , իմ թագաւորս կը հրա-
մայէ՝ որ իր կողմանէ իմայնեմ ձեր վեհափառու-
թեանը , թէ շատ յոյս ունի՝ որ Գրանսայի և Բու-
սիայի մէջ եղած բարեկամութիւնը հաստատ պիտի
մնայ , ինտոր էր նախկին թագաւորին ատենը » ։
Լուի—Ֆիլիպ ալ պատասխան տրուաւ թէ՛ . « Երաւի
շատ կը զարմանամ ձեր թագաւորին մտայը , որ ինծի

հետ ունեցած բարեկամութիւնը հաստատ մնալուն
աւանդին նշան մը չի ցրուներ . վասն զի՝ անանկ
պալմանի մը ստորագրեց որ շատ քնատ կուտայ
Գրանսային . ու բոլոր աշխարհի խաղաղութիւնը՝
ինքնահաճոյ Լոտո Պարմէլիսին պահպանու-
թեանը յանձնեց , որ շատ չեղթար տակնու վրայ կը-
նէ ։ Եւսուսանի օրագրութիւնները ինծի համար
կան թէ՛ ևս ալ միտք ունեցած ըլլամ՝ Գրանսայի
պալմանները ընդունելու ։ Բայց դուն գրէ քու թա-
ղաւորիդ որ կը խաբւի , թէ որ ինքն ալ ատանկ կը
կործէ ։ Ես պիտի ցրցունեմ բոլոր երոպայի՝ Ֆրան-
սիայի թագաւոր ըլլալու » :

Եւսուսայի գեադանին ալ աս պատասխանը տը-
վաւ . « Ես կը յուսայի թէ բաւական խոհեմութիւն
ունենալով Լաւորիայ , աշխարհի խաղաղութիւնը խա-
ղալիկի տեղ չի դնէր . բայց կը տեսնամ որ շատ խաբ-
վեր եմ . ըսէ փւէնս Մէթէնիկին , թէ ես ատանկ
պիտի միջնէ հիմայ , որ ինք է Լաւորիայի մէջ ամ-
մէնէն աւելի բաղաբախտութեան (փոխթիւրայի) հմուտ .
բայց փորձով կը տեսնամ որ աս բանին համար ալ
խաբված եմ ։ Ռուսի ալ յոյս չունիմ աշխարհի խա-
ղաղութեանը վրայ , բանի մը հաւատարմութիւն չու-
նիմ , Գրանսայու սուրէն ի զատ » :

ԱՂԵՐԱՆԳՐԻՆ

15 — 30 Սեպտեմբեր

Մէհմետ Ալի փաշան , որ զիւրը կը բնակէր
քանի ժամանակ է , խախտ Լաւորիայի եկաւ ,
ու նոյն օրը թէրախանէն դուրս . և ան տեղը եղած
զօրքերը նայէին խաբը հրաման րբաւ որ , 18 մեծ
նաւ (վաշիք) և 8 ֆոխթաւ ատօմին կարգի , պատ-
րաստովին դուրս ելալու ։ Հաւեւոր ևս կո հաւ-
տատեն թէ՛ յիշեալ փաշան յատուկ մարդ խոր-
կեց Լաւորիայի Խալաֆիմ փաշային , որ առաջ
գաւէ ։ Մէհմետ Ալիին աս ընթացքը՝ ամենուն
գործմանը տրվաւ , վասն զի չեն գիտեր ինչ պատճա-
ռի մէկէն ի մէկ իրեն ստաջքի բանած կանանէն
դուրս երաւ , որ պիտի սպասեց թշնամիին իրեն
մօտենալուն . բայց կերէի թէ մօտէն Վօրէն
վեշտալէս համոզեց զփաշայն , որ նաւատորմիդ
դուրս հանելու ետ ձգէ հիմայ ։

Սօսի Ալիս գաղղիւրի զինուորական ճարտա-
րապետը (մէհմետիսը) եկաւ հոս անցեալները ֆը-
րանսիայի շոգեհաւով՝ Մէհմետ Ալիին պաշտօնին

մանալու . ու հետեւալ օրը՝ Սօսի Վօրէն
գաղղիւրացոյ Վօնսօլիին հետ փաշային ներկայա-
ցաւ , որ շատ սիրով ու բարեկամութեամբ ընդու-
նեց , ու խախտ յանձնեց անոր՝ բերդերուն ու քա-
ղաքին պաշտպանութեան հարկաւոր զօրքերը ։

Կերէի թէ՛ գաղղիւրացոյ Տէրութիւնը միշտ կը
յորդորէ զՄէհմետ Ալին , որ չափաւորութիւնը
ձեռքէ չի ձգէ , ու երկրայելի ընթացքներէն ետ
քաշվելով խոհեմութեամբ վարվի ։

Բայց կըսեն թէ փաշային միտքը մէկ երեւի
զօրծ մը ընելէ քիչ ժամանակի մէջ ։ Լազիստական
խաղաղութիւնը Լաւորիայի դիմ մը հաստատեց
Լաւորիայու ու Լազիստայի մէջ . աս Լաւորիայի այս-
ինքն նշանակութեան միջոցով՝ 5 կամ 6 ժամու մէջ
Լաւորիստանէն լուր կառնովին ։ Լուիէ ի զատ 10
հազար ուղտ սպառաւոր են , որոնք պատերազմական
պաշարներ կը տանին ամեն օր Լազիստային Լաւ-
րիստան ։ Աս ճամբորդութիւնը 15 կամ 16 օրվան
մէջ կընեն ։ Վանի որ Լաւորիայի պաշարված
է՝ նաւահանդիսաւ շատ կը բանի . 40 նաւէն աւելի
ընդեղեն (զահէր) կը բեռնաւորեն , նոյնչափ թի-
ւով նաւեր՝ անցեալ օրերը բեռնաւորված նաւա-
հանդիսանէն դուրս ելան , շատը Լաւորիայ գացին .
խիկ Առաքանդուպոլիս գացող քիչ է ։ Գործին
զինը միշտ 51 զուռուշ է արտէպը . գարիւնը՝ 31 .
ու բակլայինը՝ 41 զուռուշ ։

Երածակ խորհուրդ եղած էր եղիպտացոյ մէջ
որ 6 մեծ նաւ ու քանի մը ֆոխթաւ յանկարծակի
եկան , ու նաւահանդիսաւ երկաթի վրայ եղած երկու
ինկիլիկի մեծ նաւերը բռնեն . բայց աս նաւերուն
հրամանատարները ժամանակին լուր առնելով՝ շու-
տով մը առաջատեղին , ու դուրս ելան Լազիստայի
նաւերը սպասելու համար ։

Օսմանեան օֆիցիալները՝ տաճկաց նաւատորմիէն
(տօնանմայէն) դուրս հանելէն ետք , մնացեալ զօր-
քերը բամբուլեցան հասարակապէս բոլոր պատե-
րազմական նաւերուն մէջ . ուստի հիմայ մէկ մասը
օսմանցի է , ու երկու մասը եղիպտացի են նաւե-
րուն մէջ ։

— Տէրութեան շոգեհաւը Թահիրի Պահրի ըսված ,
Պէրութէն Լաւորի գաղղի երեկ , հետագայ լուրերը
աս տաւաւտ առինք ։

Երեւոյ մամու 28 ին դաշնակիցները մտեր են Պէ-
րութ , և զտեր են քաղաքին մէջ 20 կտոր թնդա-
նօթ ։ Սիւլէյման փաշային գունդը՝ որ 3000 հոգի

ժամանակով պարծանք կրնար ըլլալ բոլոր Հայոց ազ-
գին ։ Ռուսի կաղաքները ազգասիրաբար Առաքանդու-
պոլիս բոլոր Լաւորիստանը Լաւորիստային , որ յորդորեն
սիրով Խաղաղի գաղաւթան ազգասէր Հիմնադիրը , որ
կրկին հոգ տանի ինչեալ ուսումնարանին մէջ առաջին
բարեկարգութիւնները ընելու , որ հայոց ազգի ման-
կունքը կարող ըլլան հարկաւոր եղած երոպական լի-
զուներ , և ուրիշ ուսումնական սօրվի ։ Վանի աս
մայրաքաղաքին հայոց բազմութեանը նայելով , պէտք
է որ 3 կամ 4 մայր գաղաւթներ ունենայ ։ Խալիքու
յուսայ ազգը , որ Պօլսոյ հայերէն քիչ կը կարծենք , 3
4 մեծ գաղաւթներ ունին ։ Ասա կ ալ հոս գտնուող
երապայիցները , որոնք հալիւ թէ 6000 հոգի կրնան
ըլլալ , 3 բարեկարգ գաղաւթներ ունին . որուն մէկը մի-
այն անդղիւրէն ինքուի համար է , ու միւս երկուքն
մէջ զանազան լիզուներ ու գիտութիւններ կը սօրվե-
ցնեն ուր տեղ աշակերտները գիշերով ցերեկով հոս
կը մնան ։

Ռուսի կը յուսանք թէ՛ Խաղաղի գաղաւթներին
յիշեալ ազնուական հիմնադիրը , մեր ազաւանքը ու

բոլոր ազգին ուսումնասիրական փափազը ետ չի ձգե-
լով՝ հոգ կը տանի ազգասիրաբար ինչեալ ուսումնարանին
բարեկարգութեանը . որով հայոց ազգին բոլոր բանա-
սէր մանկունքները շնորհապարտ պիտի ըլլան անոր
մայրաքաղաքութեանը ։

Վերջապէս շատ հարկաւոր է մեր ազգին , որ ա-
տանկ կարգաւորեալ գաղաւթներ օրէ օր ելեկցնելու հոգ
տանի . որովհետեւ մէկ ազգին երջանկութիւնը պարա-
տուններէն կախեալ է , թէ որ դպրատուններու մէջ
լաւ կըթրվին իր տղաքը ու աստուածաբաշտութեան
հետ՝ հարկաւոր եղած գիտութիւնները ձեռք բերեն ,
անշուշտ ան ազգը կը հարստանայ , ու շատ երջանիկ
կըլլայ աշխարհիս մէջ ։

Լաւորիայի լուսաւորեալ ազգերը , որոնց խեղճի և
ճարտարութեանը վրայ մենք կը զարմանանք հիմայ ,
միթէ աստիկով առաջ չեկան մի , և ինչպիսի աս օրս
չանք չունին մի իրենց գաղաւթները պայծառացը-
նելու բարեկարգութիւններով ։ Պատմութիւն կարգա-
ցորդները աղէկ գիտեն , թէ գիտութեանց լոյսը ան
բարձրներուն մէջ չի ծագած , ինչ կոպտութեան և

տղիւտութեան մէջ էին հիմնական գիտուն և հարուստ
ազգերը . ինչ բարբառոտական զօրքերու ձեռք չէին
զարներ , որոնց պատճառը աղիտութիւնն էր միայն ։

Կարդոս թ Վրանարդի թագաւորին ատենը , այն-
չափ աղիտութեան մէջ էին ֆրանսիացիները , ու կոյր
նախնաւորութիւն մը ունէին կրօնքի . (որն որ տըղի-
տութենէ առաջ կուգայ) մինչ զի՝ 1572 օգոստոս
25 ին , Սուրբ Բարդուղիմէոս առաքելոյն տօնախմբ-
ութեան օրը , վաղեցին Փարէզցիք իրենց պարկեշտ
քաղաքայիներուն վրան , ու սոսկալի կատաղութեամբ ,
զարկին մոռցուցին , պատուհաններէն վար նետեցին ,
ջարդ ու բուրդ ըրին բազմաթիւ ժողովուրդ . պատճա-
ռը աս էր որ պատարագ տեսնաւ չէին երթար անոնք
և նոր աղանդներու վարդապետութիւնը ընդունէր էին ։
Նաեւ ինքը Կարդոս թագաւորն ալ աս կոտորածը ը-
նօղներուն սիրտ տալով , ժուռ կուղարու կը զըվար-
ճանար տեսնալով աս սոսկալի տեսարանը . երբոր իր
պարտականներուն մէկը ըսաւ որ ետ դառնայ՝ զիւրուն
(լէշերուն) գէշ հոտը չառնէ , պատասխան տրվաւ .
« մեռած թշնամիին դին անուշ կը հոտի » :

